

een traditie. Nadat de toenmalige organist Pieter de Vois, die vanaf 1670 de zorg voor het onderhoud van het orgel op zich had genomen, in 1679 was overleden, werd in hetzelfde jaar het onderhoud door leden van een andere — tot op heden befaamde — orgelbouwersfamilie overgenomen: Roelof Barentsz Duyschot en zijn zoon Johannes. Cevaal beschrijft nauwgezet de werkzaamheden die zij en andere orgelbouwers in de loop der tijden tot op heden aan het orgel verrichtten en besluit zijn betoog met de opmerking dat de Pieterskerk zowel in auditief als in visueel opzicht weer zal beschikken over een Hollands stadsorgel uit de Gouden Eeuw, als ook de beschildering van de orgelkas ter hand is genomen.

'De orgelkassen van het Pieterskerk-orgel' (waarom niet: De kassen van het Pieterskerk-orgel?) vormen volgens de ondertitel het onderwerp van Arjen Looyenga's bijdrage onder de veelzeggende titel 'Een muziektempel vol raadsels' (111-150). Deze bijdrage getuigt van grote kennis van zaken en bevat vele verwijzingen naar andere orgels. In stilistisch opzicht valt echter het veelvuldig gebruik van de (al dan niet als koninklijk meervoud gehanteerde) vorm 'wij' zodanig op, dat het storend werkt. Het is jammer dat deze wat gedateerd aandoende wijze van schrijven door de eindredacteur niet glad is gestreken. Het omvangrijkst is tot slot de bijdrage van Koos van de Linde, waarin de 'Beschrijving en verantwoording van de restauratie' in vijf aparte onderdelen betreffende de uitgangspunten, windladen, pijpwerk, registers en volledige reconstructies wordt uiteengezet (151-238). Deze technische bijdrage wordt gevolgd door — bijna (personalia van de auteurs ontbreken) — alles wat men in een monografie als deze hoopt aan te treffen, zoals technische bijlagen, een samenvatting, een literatuurlijst, enz. Een pluspunt van deze uitgave is tot slot het vele beeldmateriaal, dat van goede kwaliteit is en bovendien deels in kleur.

Albert Clement

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

R. Aerts, e. a., *Land van kleine gebaren. Een politieke geschiedenis van Nederland 1780-1990* (Nijmegen: SUN, 1999, 384 blz., f49,50, ISBN 90 6168 624 5).

Als de politieke geschiedenis in Nederland sinds enkele jaren weer een opmerkelijke opbloei kent, dan is dat in hoge mate te danken aan de populariteit van het concept 'politieke cultuur'. Onder die term wordt meestal het geheel aan vormen verstaan waardoor het politieke gebeuren wordt beheerst. Sceptici zien in deze mode een al te vrijblijvende, postmoderne *Spielerei*, die de harde feiten uit het oog verliest en het ideaal van een samenhangende en relevante synthese heeft opgegeven. De vier auteurs van *Land van kleine gebaren* hebben uitgerekend deze laatste kritiek willen weerleggen door het concept politieke cultuur als kompas te hanteren voor een nieuw handboek van de Nederlandse politieke geschiedenis vanaf de eerste barensweeën van de moderne natie-staat tot op de dag van vandaag.

Hun ambitie daarbij was niet gering, en geurt zelfs enigszins naar politiek-historisch imperialisme. Blijkens het voorwoord van Piet de Rooy zijn de auteurs vertrokken vanuit 'de overtuiging dat de politieke geschiedenis een functie heeft te herwinnen als een vorm van geschiedschrijving die samenhang brengt in verschillende maatschappelijke ontwikkelingen' (8), een overtuiging die ongetwijfeld met evenveel recht kan worden gekoesterd ten aanzien van de culturele en de

sociale geschiedenis. Maar ondanks deze expansieve doelstelling wilden de auteurs meteen ook de aandacht vestigen op de veelzeggende details, op de 'kleine gebaren' in de Nederlandse politieke geschiedenis. Een tegelijk microscopische en telescopische blik op het verleden, dat lijkt de uitdaging waarvoor zij zichzelf hebben gesteld.

Concrete richtlijnen om deze dubbele uitdaging met succes aan te gaan hebben de auteurs zichzelf en elkaar niet willen opleggen. In wezen hebben zij hun vertrouwen gesteld in de eclectische en associatieve werkwijze die auteurs van syntheseswerken doorgaans hanteren. Daarbij werd het aan elke individuele auteur overgelaten te bepalen welke elementen uit de indrukwekkende hoeveelheid recente en minder recente literatuur relevant genoeg waren om in een relaas van twee eeuwen politieke vormgeving te worden opgenomen. Misschien is de op zichzelf gegronde vrees voor een verstarrende politiek-culturele orthodoxie er debet aan dat dit boek op een aantal plaatsen (vooral in het deel van De Liagre Böhl over de naoorlogse geschiedenis) wat al te sterk herinnert aan de klassieke politiek-historische overzichten, met de openvolgving van kabinetten als voornaamste ordeningsprincipe.

Niettemin zorgt de politiek-culturele gevoeligheid van de auteurs ervoor dat dit boek geen methodologische of conceptuele gestrengheid nodig heeft om zich te onderscheiden van de bestaande syntheseswerken over de Nederlandse politieke geschiedenis. Door een voortdurende, virtuoze en levendige afwisseling tussen in- en uitzoomen slagen zij voortreffelijk in hun opzet om zowel de kleurrijke details als de weidse vergezichten van het Nederlandse politieke landschap uit de verf te doen komen. Voor de fijne textuur van het politieke weefsel gebruiken zij een bijna pointillistische techniek, waarbij raak gekozen anekdotes, citaten (niet zelden uit egodocumenten) en tijdens de beschreven periode modieuze woorden als aanzetten worden gebruikt om een heersende sfeer of mentaliteit te schetsen. Tot overbodige anekdotiek leidt dit procédé zelden omdat het voortdurend in evenwicht wordt gehouden door globaliserende beschouwingen met een hoog abstractiegehalte. Op vaak meesterlijke wijze slagen de auteurs erin bepaalde periodes of evoluties tot één beklijvend beeld samen te ballen. Zo worden de jaren 1840 door Aerts bestempeld als 'onbestemde jaren' en werd Nederland volgens Henk te Velde na 1850 tegelijk kleiner (door de groeiende mobiliteit) en groter (door de sociale en politieke emancipatie). Door hun dwingend en soms verblindend-mooie karakter dreigt het gevaar dat dergelijke, niet zelden antropomorfe typering van de logica van het verhaal gaan bepalen; doorgaans echter weten de auteurs deze onstuimige metaforiek binnen de perken te houden van wat zij historisch kunnen hard maken.

Uitgerekend in het gebruik van dergelijke overkoepelende beelden komt de wil van de auteurs tot uiting om de politiek als méér te beschouwen dan wat er in parlementen, kabinetten en partijbesturen gebeurde. Vanuit hun overtuiging dat de politiek een sociaal en cultureel ingebed gebeuren is, begeven zij zich zonder gêne op terreinen die traditioneel niet tot de politieke geschiedenis worden gerekend. Hoezeer een dergelijke brede opvatting van de politiek ook is toe te juichen, toch zijn deze uitstapjes niet altijd even goed te rechtvaardigen. Zo is Te Veldes poging om het naturalisme van de Tachtigers en de pleidooien van socialisten en anticonfessionelen voor het algemeen kiesrecht als analoge, antiliberaal bewegingen voor te stellen, enigszins bij de haren erbij getrokken (138). Want kan niet met evenveel recht het streven van de Tachtigers naar een autonome kunst worden gezien als een artistieke vertaling van het burgerlijk-liberale streven naar een autonome (en dus elitaire) politiek?

De grenzen van het politieke domein zijn in *Land van kleine gebaren* met andere woorden vrij willekeurig getrokken. Misschien wreekt zich ook op dit punt de keuze van de auteurs om aan hun gebruik van een politiek-culturele invalshoek geen expliciete methodologische consequenties te verbinden. De in de tijd variërende grenzen van het politieke domein vormen

immers, zoals De Rooy ook aangeeft in zijn voorwoord, een centraal belangstellingspunt van de politiek-culturele theorievorming en historiografie. Hoewel deze kwestie in de verschillende bijdragen zijdelings aan bod komt, hadden de auteurs er ongetwijfeld goed aan gedaan haar voor iedere periode opnieuw te thematiseren. Op die manier hadden zij zichzelf meteen een werkbaar criterium verschaft voor de grenzen van hun eigen bijdrage.

Marnix Beyen

J. van Genabeek, *Met vereende kracht risico's verzacht. De plaats van onderlinge hulp binnen de negentiende-eeuw se particuliere regelingen van sociale zekerheid* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 1999, IISG Studies + essays XXIX; Amsterdam: Stichting beheer IISG, 1999, 368 blz., f58,-, ISBN 90 6861 172 0).

Indien, aldus luidt de stelling van Van Genabeek in deze VU-dissertatie, de geschiedenis van de sociale zekerheid wordt beschouwd op de lange termijn van de vroegmoderne naar de moderne periode, dan dient de negentiende-eeuwse fase van privatisering in aanmerking te worden genomen. Die eeuw is immers een soort intermezzo tussen de publieke regelingen tot en met de achttiende eeuw en verstatelijking sinds de opkomst van de moderne sociale zekerheid vanaf omstreeks 1900. Nieuwe vormen van privatisering signaleert de auteur wederom in onze eigen dagen, met name de nieuwe wetgeving in de jaren negentig van de twintigste eeuw.

Het is terwille van een goed begrip van deze zeer langetermijntwikkelingen van Van Genabeek een goede keus geweest om een studie te wijden aan de rijkdom van negentiende-eeuwse vormen van onderling hulpbetoon naast de armenzorg en de typisch commerciële verzekeringen van toen; de onderlinges waren tegelijk particulier — voor een deel ook winstgericht — en sociaal. Dit laatste fenomeen is niet alleen in Nederland te ontwaren, zoals uit een beknopte vergelijking met Duitsland en Engeland blijkt. Binnen de onderhavige onderlinge hulp onderscheidt Van Genabeek de informele circuits van verwant- en buurtschap en de formele beroepsgebonden en algemene fondsen. Alleen deze laatste categorie is in het boek behandeld. Deze fondsen zijn sociologisch vrij precies te localiseren. Zij richten zich op sociale middengroepen en kleine zelfstandigen, ambachtslieden en beter gesitueerde arbeiders. Aan de bovenkant van het sociale spectrum staan de vermogende hogere groepen met individuele spaarregelingen, lijfrentes en tontines en levensverzekeringen. Aan de maatschappelijke onderkant fungeerde uiteraard de armenzorg als sociale voorziening. De geformaliseerde onderlinge hulpfondsen zijn, ook in hun samenhang, in vergelijking met het commerciële verzekeringswezen en de armenzorg bepaald niet uitbundig bedacht geweest met geschiedwetenschappelijke aandacht.

Het boek beschrijft een zeer breed scala van instituties en arrangementen van sociale zekerheid. Het begint met de achttiende-eeuwse vormen van publieke regelingen en de lange weg (1798-1818) van afschaffing van diverse ervan. Vervolgens komen de typisch negentiende-eeuwse formele maar particuliere vormen van onderling hulpbetoon aan bod, dus het eigenlijke onderwerp van het boek. Afgesloten wordt met de moderne, publieke sociale zekerheid vanaf circa 1900 tot aan de voorlopige consolidatie ervan in de jaren zestig van de twintigste eeuw. Tot het oude en verdwijnende van de vroegmoderne tijd behoren ook de (semi-)publieke en als zodanig verplichte instituties van ambachtsgilden, buurtgilden, knechtsgilden en knechtsbossen. Sinds de zestiende eeuw waren er overigens reeds vrijwillige onderlinge fondsen. Al deze voorzieningen waren gericht op beroepsgroepen. De onderlinge fondsen van de negentiende eeuw voorzagen in de lacunes die waren ontstaan door de verdwijning van de oudere publieke